

Marossy Ágnes

Kádár Kata (ballada elemzés)

A mese spirituális felfedező út, és ennél fogva a legéletszerűbb, mivel úgy tárja fel az emberi életet, ahogy lelünk látja, érzi vagy érleli magában. (Molnár Éva)

A ballada tragédia dalban elbeszélve. Gyakran tartalmaz lírai, epikai, és drámai elemeket. Olykor-olykor vagy az egyik, vagy a másik válik benne uralkodóvá. A magyar népballadákra általában a tragikus hangvétel jellemző. Nagy szerephez jutnak benne a párbeszéd, az ellentét, az ismétlések, a szakaszok refrén jellegű zárásai, bizonyos részek ismételtetései mely a hangulat fokozását, drámaiságát hangsúlyozza. Szerkezeti zárt, csak a leglényegesebbet közli. Szűkszavúságával, az események hézagainak a pótlását a hallgatóra bízva. A hősöknek alig található külső megjelenítése, ha van az is egyetlen vonás. A balladák drámaisága a konfliktusokra, az elkerülhetetlen, végletes fordulatokra mutat. Tárgyuk szerint, akár csak a népdalok vagy a népmesék, a népballadák is igen változatosak. Az egyik legismertebb magyar népballada, a *Kádár Kata*.

Egy gazdag nemesasszony megtiltja fiának, hogy a jobbágyleányt vegye feleségül, ezért a leány a szolgájával útnak indul. A kedvesétől kap egy kendőt. Ha ennek a színe megváltozik, tudni fogja, hogy baj történt vele. Egy idő után észreveszi, hogy a kendő megvörösödött. Ekkor egy molnárembertől megtudja, hogy merre kell mennie. A feneketlen tóban leli meg kedvesét. Egy másra találva vízínövénnyé változva, összeölelkezve emelkedtek ki a vízből, minek következtében meglátta őket a nemesasszony, aki szétválasztotta a szerelmespárt. Külön sírba temette őket, de ők újra egymásra találtak. Ezt látva az anya leszakította és megtaposta a virágokat. Fia, a koporsóból átkozta el őt.

Az egymástól elválasztott, halálukban egymásra talált szerelmesek témája olyannyira általános a népköltészetben, hogy balladai megfogalmazása más hazai balladában is megtalálható.

A Kádár Kata szaggatott, nyugtalan versformája, a történés, cselekményépítés, a tér és idő, csapongó viszonyában mutatkozik meg. A leírás és párbeszéd váltakozása, ami a balladák egyik jellemzője, erre a műre is érvényes. Hőseit nevükön nevezi. A Kádár Kata annyiban közösségi mű, hogy a tragikus történetben vagyoni (társadalmi) ellentétet találunk, ami az egész tragédia háttéré. Az igazi ok mégis a történés szintjén van: Gyulai Márton már-már gyáva, fiúi engedelmessége és Gyulainé anyai keménysége. Ha Gyulai Márton kiáll szerelme mellett, akkor nincs dráma, nincs tragédia. Ha Kádár Katát mai szemmel nézzük, akkor egy régi rendszer áldozatát látjuk, hiszen a mai kor lázadó fiatalsága nem tűri a szülői beavatkozást. Elképzelhetetlen, hogy a mai Gyulainé beleszólhatna fia életébe.

A ballada távoli rokonságot mutat Shakespeare Rómeó és Júliájával. Bár itt a szerelmeseket nem a vagyoni-társadalmi különbségek választják el egymástól, hanem a családi viszály, ám a tragikus vég ugyanúgy elkerülhetetlen. A Rómeó és Júlia és a Kádár Kata előterében az egyéni sorsok állnak, a közösségi előítélet csak a háttérrel jeleni.

Formailag vizsgálva a művet észre vesszük, hogy a Kádár Katában a párbeszéd uralkodik. Az első szakasz Gyulai Márton és Gyulainé összeütközése. Ebben bomlik ki az ellentét oka anya és fia között (társadalmi különbség és a konfliktus). Az első rész az anya ítéletével zárul:

„Elmehetsz hát, édös fiam,
Gyula Márton!
Kitagadlak, nem vagy fiam,
Sem eccör, sem máccor.”

A hangulat fokozódik, a feszültség egyre nő, ami a megszólításban nagyon jól látszódik („Anyám, anyám, édös anyám!”) Itt az édös jelző ébreszti fel ezt az érzést, amit a következő sor továbbvisz („Gyulainé édös anyám!”). De ugyanakkor ebben a kifejezésben érződik egy tisztelet, ami a fiúban van az anyja iránt, amiből fakad egyfajta függés is.

A fiú függ az anyjától és ez feszültséget teremt, bejelentése mégis már-már száraz, tárgyilagos:

„Én elvöszöm Kádár Katát,
Jobbágyunknak szép leányát.”

Tömény információ. Nincs fölösleges szó. Itt tudjuk meg Kádár Kata társadalmi helyzetét és itt hangzik el az egyetlen külső jelzője, a „szép” szó.

Az anyától érkező válasz tömör, elutasító:

„Nem öngedöm, édös fiam,
Gyula Márton!
Hanem vödd el nagy uraknak
Szép leányát.”

Az „édös” szó újból megjelenik, de itt teljesen más minőségben. Szinte feltesszük magunkban a kérdést: valóban kedves-e neki a fia? hiszen nem az érzelmekkel törődik, hanem a ranggal, „nagy uraknak” szép leányával, akik nem biztos, hogy valóban szépek.

A következő szakaszban folytatódik az anygyerek kapcsolat feszültsége. Az első egységet záró versszak után található a népballadára jellemző első kihagyás. Gyula Márton már nem az anyjához szól, hanem a „kedvesebb inasom”-hoz, ám abban, amit mond, érezhető az indulata: „Húzd elé hintómot, fogd bé lovaimot!”

Ezt azért fontos megfigyelni, mert a teremtő befogadói képzelet itt van először jelen a balladában. Ez azt jelenti, hogy a népballada (népköltészet) nemcsak a balladamondó szellemi fejlettségét és rátermettségét teszi próbára, hanem a befogadót, a hallgatót is. Az elbeszélő irodalom művelői és hallgatói nem azonosak az olcsó ponyvaregények olvasóival, a mindent drasztikus kegyetlenséggel bemutató akciófilmek gyártóival és nézőivel. Ha úgy tetszik, tudatuk (tudatunk) valaha magasabb rendű volt, mint a mai átlagemberé, és az igényüket kiszolgáló könyvkiadóké, média-szakembereké.

Gyula Márton következő két sora egyszerre fejez ki távolodást az anyától és választóvonalat a második egységtől. A feszültséget még jobban fokozza, hogy még nem mondja ki, hogy miért fogatta be a

lovakat? Az idővel való szabad játék érzékelhető a sorokban:

„Lovakat befogták, útnak indultanak,
Egy keszkenyőt adott neki Kádár Kata:”

A történet pontos időrendjét nem érzékeljük. Zaklatott, mint a szerelmesek lelkiállapota.

„Mikor e’ szénibe vörösre változik,
Akkor életöm is, tudd meg, megváltozik.”

A fehérből vörösre változó kendőszín (vér) motívuma ősi, balladáink egy részében éppúgy megtalálható, mint népmeséinkben, ám míg a mese törvényei szerint minden jóra fordul, a balladában nem. A fehér szín a magyar népköltészet színszimbolikájában minden esetben a megtisztulást, az ártatlanságot és a szüzességet jelzi. Alkalmas az ártó erők távol tartására. Így a kendő alkalmassá vált egyfajta védő és jelző szerep betöltésére.

Az események a második („Inasom, inasom...” kezdetű) egységben felgyorsulnak, mind képi formájukban, mind tartalmukban nyugtalanítóak, hiszen a kendő színe vörösre változik.

A leíró-, monológ-jellegű szöveg (Gyula Mártoné) késleltető kitérője („A föld az istené, a ló az eböké”) ismét a feszültséget fokozza, ugyanakkor tökéletesen kifejezi az indulatot, lelkiállapotot. A történet népmesei, és ez különösen felfokozott a disznópásztorral való találkozásban, a „Nálunk jó ujság van, de neköd rossz vagyon”-nal.

Gyula Márton kérése látszólag higgadt az első sorban („Jó pásztor, mutasd meg, hol vagyon az a tó), de a folytatás rosszat sejtető: „Aranyim mind tiéd, a lovam s a hintó.”

Gyula Márton tehát mindarról lemond, ami az anyagi élethez köti.

A ballada harmadik egysége („El is mönének ők...”) objektív hangú leírás, mely Kádár Kata megrázó megszólításával erős érzelmi hatást válthat ki a hallgatóból. A nagyon rövid – mind jobban felgyorsuló – harmadik egység végét, Gyula Márton öngyilkosságát áttételesen fogalmazza meg a ballada:

„A tóba’ megszólalt Kádár Kata neki,
Hézzája béugrék hamar Gyula Márton.”

Különös súlya van itt a „hamar” szónak, mely már-már a meggondolatlanságot, vagy inkább az örületig fokozódó indulatot jelzi. A negyedik egységben az objektív hang az uralkodó. Történést közöl, mesél el a balladamondó:

Édősanyja vízi bűvárokat küldött,
Megkapták méghalva, ésszeölelközve;

Égyiköt temették ótár elejibe,
Másikot temették ótár háta mögi.

A kettőből kinőtt két káponavirág,
Az ótár tetején ésszekapcsolódtak,

Az anyjok odamönt, le is szakasztotta,
A káponavirág hézza így szólala:

A kezdő „Édősanyja” olyan, mintha fájdalmat fejezne ki, ám a történet ennek ellenkezője: az anya holtukban is olyan kegyetlen a szerelmesekhez, mint életükben volt. Bár Kádár Katát is a tempomba temeteti, de az oltárral különválasztja

őket. Hogy kit hová, az pontosan nem derül ki, ezért gondolhatjuk, hogy a korabeli szokásrendnek megfelelően. Fiát az oltár elé, Kádár Katát mögé –, és végleg kegyetlen, amikor „Az anyjok odamönt, le is szakasztotta” a belőlük nőtt és összekapcsolódott káponavirágot.

A ballada utolsó egységében visszatér a kezdő versforma. Itt mondja ki Gyula Márton, amit anyja kitagadó szavai után mondania kellett volna:

„Átkozott légy, átkozott légy
Édös anyám, Gyulainé!
Éltömben rossz vótál,
Most is meggyilkótál.”

A ballada, mint műfaj, tökéletesen alkalmas arra, hogy az általa ábrázolt személyes problémafelvetést párhuzamosan kivetítsük a társadalomra, a közösségre is. A család, a baráti kör felelőssége, az egyén vállalása, választási szabadsága, az erőszak, a birtoklási vágy, a kegyetlenség, a közömbösség, mind-mind jelen van a műben.

Kádár Kata

*Anyám, anyám, édősanyám!
Gyulainé édősanyám!
Én elvöszöm Kádár Katát,
Jobbágyunknak szép leányát. –*

*Nem öngedöm, édös fiam,
Gyula Márton!
Hanem vödd el nagy uraknak
Szép leányát. –*

*Nem kell neköm nagy uraknak
Szép leánya,
Csak kell neköm Kádár Kata,
Jobbágyunknak szép lány. –*

*Elmehetsz hát, édös fiam,
Gyula Márton!
Kitagadlak, nem vagy fiam,
Sem égyször, sem máccor. –*

*Inasom, inasom, kedvesebb inasom,
Húzd elé hintómot, fogd bé lovaimot! –*

*Lovakot befogták, útnak indútanak,
Égy keszkenyőt adott neki Kádár Kata:
Mikor e szénibe vörösre vátozik,
Akkor életöm is, tudd még, megvátozik. –*

*Mönyön Gyula Márton högyekön, vögyekön,
Egyször vátozást lát a cifra keszkenyön.*

*Inasom, inasom, kedvesebb inasom!
A föld az Istené, a ló az eböké.
Forduljunk, mett* vörös szén* már a keszkenyő,
Kádár Katának is immán* rég vége lött. –*

*A falu véginéél vót a disznyópásztor:
Hallod-é, jó pásztor! mi újság nállatok? –*

*Nállunk jó újság van, de neköd rossz vagyon,
Mett Kádár Katának immár vége vagyon,
A te édösanyád őtöt elvitette,
Feneketlen tóba belé is vettette. –*

*Jó pásztor, mútasd még, hol vagyon az a tó,
Arannyim mind tiéd, a lovam s a hintó. –*

*El is mönének ők a tónak széjire:
Kádár Kata lelköm, szólj égyet, itt vagy-é? –*

*A tóba megszólalt Kádár Kata neki,
Hézzája béugrék hamar Gyula Márton.*

*Édösanyja vízi búvárokot küdött,
Megkapták meghalva, észzeölelközve;
Égyiköt temették ótár elejibe,
Másikot temették ótár háta mögi.*

*A kettőből kinőtt két kápónavirág,
Az ótár tetejin észzekapcsolódtak,
Az anyjok odamönt, le is szakasztotta,
A kápónavirág hézza így szólala:*

*Átkozott légy, átkozott légy,
Édösanyám, Gyulainé!
Éltömbe rossz vótál,
Most is meggyilkótál. –*